'Het Boschboerderijtje'

Architectonische, bouwhistorische achtergronden

Algemene feiten
Het boerderijtje is een langhuisboerderij uit de periode rond 1800, van het type dat vroeger door arme of middenklas pachtboeren werd bewoond. Het vormt daarmee eveneens een kleine afspiegeling van de meer majestueuze langhuis boerderijen langs de Dorpsweg van Maartensdijk, zoals bijvoorbeeld 'De Stouwe' en 'Koddestein'.
In ieder geval is het pand oorspronkelijk bepaald niet een onderkomen geweest voor de allerarmsten. Een opvallend kenmerk daarvoor zijn de goothoogten en de plafondhoogte van de oorspronkelijke woonkamer. Het metselwerk (steens i.p.v. halfsteens) en de verdere constructie van het pand getuigt van enige duurzame kwaliteit. In tegenstelling is daarmee het boerderijtje van mevr. Bos aan de Vuurse Dreef 121 in Hollandsche Rading. Daarvan zijn de balk-, goot-, en dakhoogten veel lager en de muren zijn van halfsteens metselwerk. Verder is dat boerderijtje als het ware een broertje van 'Het Boschboerderijtje', want beiden werden gebruikt als (keuter) boerderijen in de voormalige heide.

Het is mogelijk dat het pand oorspronkelijk als oudste bouw een 'algemene houten schaapskooi' is geweest uit ongeveer de 17e eeuw, welke men kort voor 1800 heeft vervangen en/of heeft uitgebouwd tot een volwaardig boerderijtje (met 2e hands historische bouwmaterialen).

Bouwdelen samenhangende constructie
Een kritisch oog leert dat 'Het Boschboerderijtje', welke kort voor 1800 is gebouwd, uit twee hoofdruimtes is opgebouwd. Een voorhuis als oorspronkelijk woongedeelte en een achterhuis in de vorm van een oorspronkelijke schapenstal (met daarin twee bedsteden). Beide bouwdelen worden evenals bij grotere langhuisboerderijen gescheiden door een zgn. brandmuur. Tegen deze muur zit aan de kant van het woongedeelte de schoorsteen met een hoge schouw. Aan de kant van het stalgedeelte zitten de kopplaten van het 'ankerbalkgebint', eveneens kenmerkend voor het langhuisboerderij type, in de brandmuur opgelegd. Aan de kant van het stalgedeelte loopt er nog een trekbalk langs de brandmuur om de beide zijgevels op z'n plaats te houden.
Het voorhuis bestaat uit een grote hoge woonkamer, ook wel 'heerdt' genoemd, met een bedstede en een zijkamertje met een kelder. Boven deze kelder bevindt

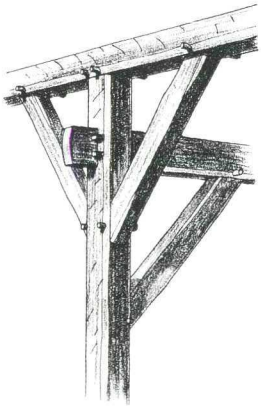

ANKERBALK

(= 'langhuis')

Hallehuis. Kenmerkend is het ankerbalkgebint (1-2-1) waardoor de ruimte wordt verdeeld in drie beuken. 1. stijl, 2. hoofdbalk, 3. karbeel, 4. slieten, 5. plaat, 6. dakspar, 7. hanebalk, 8. oplangen, 9. inteugel, 10. muurplaat, 11. kubbing, 12. deel.

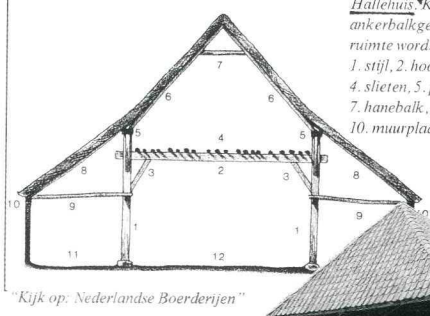

"Kijk op: Nederlandse Boerderijen"

De gebintconstructie van het achterhuis van het boerderijtje.

Een boerderijskelet met een ankerbalkgebint in het Ned. Openluchtmuseum in Arnhem. →

zich de bedstede van de woonkamer. (Bij de grotere langhuisboerderijen zit meestal een opkamer boven de kelder.)
Boven het voorhuis bevindt zich een huis/zaadzolder, waarvan de vloerbalken en de kapconstructie achtereenvolgens gedragen worden door de voorgevel (met muurankers), dakspant en brandmuur.
Boven het achterhuis bevindt zich een grote hooizolder, waarbij de constructie gedragen wordt door de brandmuur en achtereenvolgens twee gebintportalen (jukken, waarvan het achterste een ankerbalk is) rustende op vier poeren.

Een van de twee portalen is afwijkend (welke zich nu in de nieuwe woonkeuken bevindt). Deze is wezenlijk anders (en ouder) en heeft kromme stijlen.
Dit gebintportaal zou een restant kunnen zijn van een oudere bouw, als restant van een gebint welke onderdeel uitmaakte van 'een schaapskooi' met kromme stijlen!

Bouwgeschiedenis en wijzigingen

De oorsprong
Het pand is qua bouwkundige opzet kenmerkend voor een boerderijtje dat rond 1800 gebouwd moet zijn. De muren zijn typerend voor metselwerk van na +/- 1750. Dit gegeven is o.a. af te leiden aan de hoekoplossing van het metselverband (= kruisverband).
In het boerderijtje zitten veel historische bouwmaterialen verwerkt, die veel ouder zijn omdat tijdens de bouw veel gebruik is gemaakt van tweedehands bouwmaterialen (hergebruik). Voorbeelden daarbij zijn het 'vermaakte gebint' met telmerken die niet meer kloppen en de verzaagde 'kruiskozijnen', die ten minste uit de 1ste helft van de 17e eeuw dateren en nog wel ouder kunnen zijn!

Daarnaast heeft het boerderijtje een aantal verbouwingen ondergaan, waarbij eveneens gebruik is gemaakt van tweedehands historische bouwmaterialen uit verschillende perioden en stijlen. Want niet vernieuwing maar aanpassing en hergebruik van bouwmaterialen was de norm.

In +/- 1910 is het voormalige rieten dak grotendeels vervangen en later, in z'n geheel, door overwegend rode oud-hollandse dakpannen. Tussen de kieren van deze dakpannen werden z.g. 'strodokken' gelegd om het dak wind- en sneeuwdicht te maken.

Verbouwingen achterhuis
De grootste verbouwing aan het boerderijtje heeft net na de oorlog plaatsgevonden. Daarbij is in de grotendeels uit 'houten wanden' bestaande stalruimte een nieuwe stenen woonkeuken gemetseld. De twee oorspronkelijke bedsteden in de stal, kwamen daarbij in deze nieuwe woonkeuken te zitten en vlak achter een staander van het gebint werd een oud granito aanrecht geplaatst.
Bekend is dat de (leegstaande) stalruimte (want de schapen waren reeds met de heide na de bebossing verdwenen) in en voor de oorlog al als woonkeuken werd gebruikt maar verder nog niet was verbouwd. Bij de verbouw tot nieuwe woonkeuken is niet de gehele voormalige stal vertimmerd. Het resterende achterste 'houten' stalgedeelte is in de jaren '60 'versteend'.
Dit is toen echter niet, zoals de nieuwe woonkeuken (gemetseld met oude steentjes) 'in stijl' gebeurd maar met, typisch voor de jaren '60, betonnen B2-blokken.
Verder zijn er oude kozijnen van verschillende stijlen in het achterhuis toegepast welke afkomstig zijn uit 'Lombok', een arbeidersbuurtje aan de Dorpsweg in Maartensdijk welke in de jaren '60 is afgebroken.

Verbouwingen voorhuis
In de woonkamer van het voorhuis hebben in de loop van de tijd ook een aantal verbouwingen plaatsgevonden. Men heeft getracht een echte burgerkamer van deze ruimte te maken na aanpassing van de stal tot nieuwe woonkeuken.
Toen men de stal ging gebruiken als keuken heeft men voor het fornuis een rookkanaal door de brandmuur gemaakt om deze aan de andere kant aan te kunnen sluiten op de 'hoge schouw'. In een later stadium, toen de hoge schouw met de grote schoorsteen werd vervangen door een nieuwe schoorsteen met een jaren '50 schoorsteenmantel, heeft men een nieuw rookkanaal door de brandmuur gemaakt, waar nu de huidige fornuiskachel op is aangesloten.

In de woonkamer heeft zich verder oorsponkelijk nog een staander met een schoor bevonden, een stukje houtskelet dus, ter ondersteuning van het dakspant.

Aan de andere kant wordt het dakspant ondersteund door de scheidswand van het zijkamertje.
Omdat men waarschijnlijk op een gegeven moment zo'n lelijke paal niet meer in de (nette) burgerkamer wilde hebben, werd dit stuk gebint (ook wel standbeen met korbeel genoemd) verwijderd.
Nu steunt het dakspant bij deze plaats op een lange dikke eiken biels die men in de brandmuur en de voorgevel heeft geplaatst. Men heeft deze balk toen opgelegd, zowel bij de voorgevel als bij de brandmuur vlak boven een kozijn (foute constructie). Dit heeft toen ernstige gevolgen gehad voor het boerderijtje.
Om verdere scheurvorming in de voorgevel en de brandmuur en op den duur instorting te voorkomen, heeft men later aan de buitenkant tegen de zijgevel twee steunberen moeten maken om het verdere wijken van deze zijgevel tegen te gaan.

Bij het verwijderen van de houten vloer bleek onder enkele (nieuwere) plavuizen nog de complete poer te zitten waarop ooit de staander had gerust.

Op een gegeven moment heeft men over de plavuizen vloer een houten vloer gemaakt tegen vocht, kou en omdat men waarschijnlijk een vloerkleed in de kamer wilde hebben.
Met al deze (foute) veranderingen en behang op de muren was de voormalige heerdt tot een echte jaren '60 burgerkamer omgebouwd.

Historische bevindingen en restauraties
Gedurende het ruime jaar dat we nu het boerderijtje in beheer hebben zijn er tijdens onderzoek- en restauratiewerkzaamheden boeiende en verrassende dingen aan het boerderijtje ontdekt en blootgelegd.
Tijdens onderzoek- en restauratiewerkzaamheden in 'de heerdt', de woonkamer in het voorhuis, is de plavuizen vloer weer grotendeels te voorschijn getoverd en de originele hoge schouw weer gereconstrueerd. Deze oudheidkundige kamer is weer in originele authentieke staat teruggebracht.

Bouwsporen in steengoed
Bij het verwijderen van tien lagen behang op de brandmuur en het stucwerk ter plaatse waar de schouw heeft gezeten kwamen de 'bouwsporen' van de schouw weer te voorschijn.
Naast het oudere rookkanaal voor het keukenfornuis werden een viertal dichtgemaakte gaten gevonden van de schouwkapconstructie.
Twee gaten voor de schouwbalkoplegging en twee gaten voor de verankering van de gemetselde boezem in de brandmuur.
Op basis van deze bouwkundige gegevens en de raveelbalk in het balkenplafond waarmee de diepte vastgesteld kon worden, kon na inmeting de schouwkap op historisch ver-

Het bouwhistorisch onderzoek naar de verdwenen schouwkap.
De stenen spreken, maar je moet ze wel verstaan!

Op historisch verantwoorde wijze is de schouw weer herbouwd.

antwoorde wijze worden gereconstrueerd!

Het geheim van de kozijnen

In historisch en bouwkundig opzicht zijn drie zeer oude en monumentale kozijnen die tijdens de bouw in het boerderijtje zijn verwerkt het meest interessant.
Drie kozijnen, het gaat hierbij om het kelderraamkozijn en de twee kozijnen in de voorgevel links en rechts van het schuifvenster. Deze kozijnen stammen uit eind 16e begin 17e eeuw.
Deze zgn. bolkozijnen zijn verzaagde kruiskozijnen die afkomstig zijn uit een gesloopt huis uit de renaissancetijd.
Het kelderraamkozijn is een onderkwart van een kompleet kruiskozijn geweest. (Dat kun je zien aan de naden van de verbindingen).
Het rechter tweedelige kozijn in de voorgevel is een kompleet kruiskozijn geweest waarvan de tussendorpel is verwijderd.

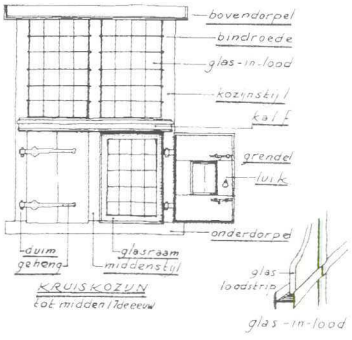

De opbouw en de onderdelen van een renaissance-kruiskozijn.

"Ontwikkeling van het venster en het glas"

Het kozijn is als het ware ingekort. Daarvoor zijn alle stijlen op gelijke manier schuin ingezaagd en weer op elkaar gezet.

Deze voormalige kruiskozijnen moeten afkomstig zijn uit een, voor die tijd al, verouderd renaissancehuis, welke eind 18e eeuw moet zijn gesloopt, want dat is de bouwperiode van het boerderijtje.
Dat zou een renaissancepand uit b.v. de stad Utrecht geweest kunnen zijn maar veel aannemelijker is dat het een pand uit de nabije omgeving is geweest.
Bovendien, toen eind 17e eeuw de schuifvensters vanuit Engeland hun intrede deden en hier in de mode kwamen, zijn de meeste renaissancepanden in de Nederlandse steden van toen, bijna 100 jaar eerder al van schuifvensters voorzien. Want een stad was toen ook al erg aan mode onderhevig.

Als we uitgaan van deze gegevens en we nagaan welk renaissancepand er in de buurt van het boerderijtje heeft gestaan en kort voor de bouwperiode is gesloopt dan komen we uit bij de oudste bouw van het landhuis Eyckenstein.
Dit landhuis was namelijk voor 1783 een renaissancehofstede met drie trapgevels en met kruiskozijnen die duidelijk op een bestaande prent van het oude Eyckenstein zichtbaar zijn.
In 1783 laat baron Eyck van Zuijlichem deze hofstede grotendeels slopen en/of

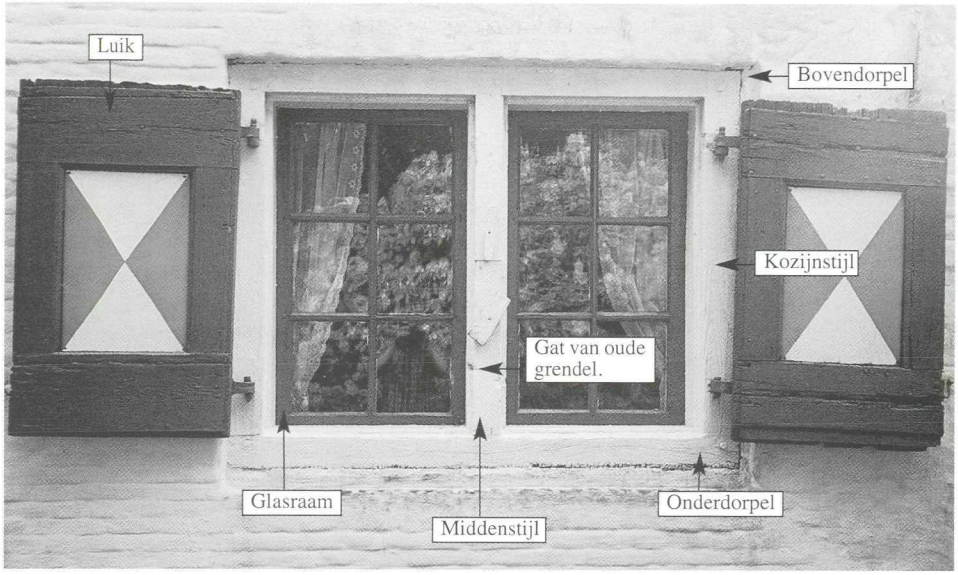

Het ingekorte kruiskozijn in de voorgevel van het boerderijtje dat waarschijnlijk uit het 'oude Eyckenstein' afkomstig is.

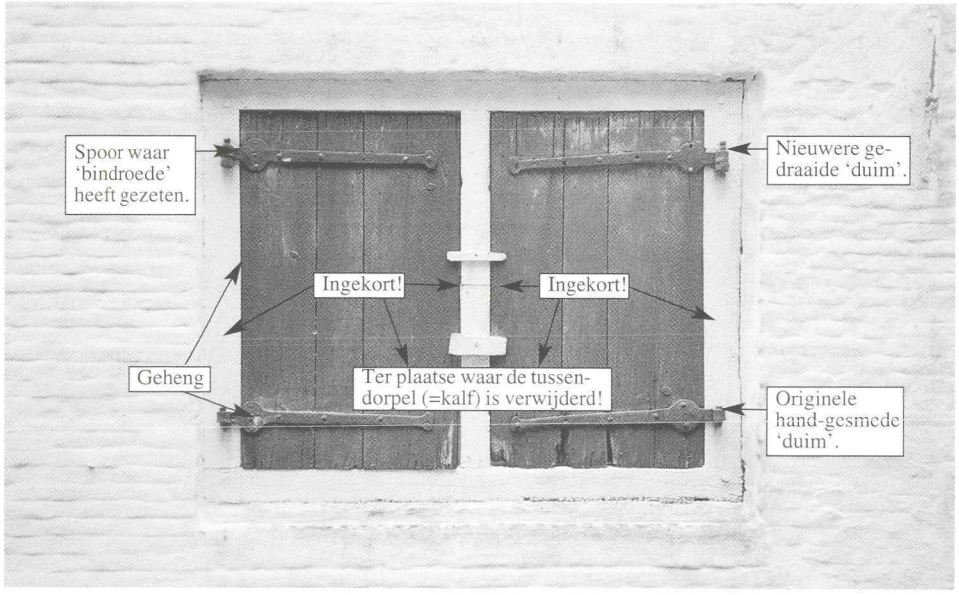

Eveneens 'het ingekorte kruiskozijn' met 'bouwsporen' waaraan je kunt zien dat dit kozijn een renaissance-kruiskozijn is geweest.

ombouwen tot een neoklassiek landhuis, zoals het er nu ongeveer uitziet.
In deze zelfde periode ongeveer moet ook het boerderijtje gebouwd zijn.
Op de vraag 'wie' het boerderijtje heeft laten bouwen bleek, uit het historisch onderzoek van de heer Putman, baron Eyck van Zuijlichem het antwoord te zijn waarmee de puzzelstukjes op zijn plaats vallen!

Omdat schuifvensters in 1685 al hun intrede deden, kan ook het schuifraam uit de voorgevel van het boerderijtje (dat tot het oudste type schuifvensters behoort) uit het oude Eyckenstein afkomstig zijn. Na een eeuw tijd kan de renaissancehofstede Eyckenstein (gesloopt in 1783) naast kruiskozijnen ook wel schuifvensters hebben gehad na een verbouwing of renovatie.
Met deze interpretatie zou het gehele boerderijtje wel eens gebouwd kunnen zijn van sloopmaterialen afkomsig van het oude Eyckenstein!

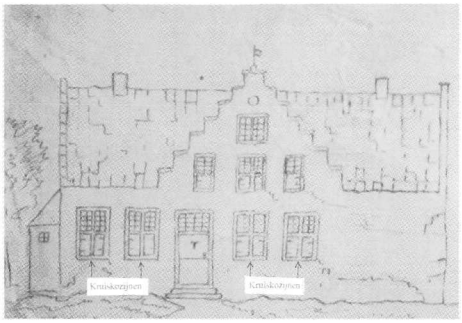

Een afbeelding van het oude Eyckenstein van voor 1783 als renaissance-hofstede. Op deze prent zijn de kruiskozijnen duidelijk zichtbaar.

Een markante ontdekking

In het verleden was er aan de Tolakkerweg in Hollandsche Rading een speeltuin tegenover de Maartenshof.
Bij deze speeltuin is ooit een markant tuinhuisje verrezen, wat dienst deed als kassa, thee- en limonadeverkoop.
Toen de tuin werd opgeheven is ook het tuinhuisje gesloopt en verdwenen.
Maar niet verloren gegaan want dit huisje is opnieuw herrezen.

'Met een kritisch oog voor details ontdek je nog eens wat', dat bleek voor nog meer dingen het geval. Zo stond op een oude jaren '30 prentbriefkaart uit de verzameling van Theo Schouten een bekend vierkant huisje dat sprekend leek op het schuurtje dat achter het boerderijtje staat. De prentbriefkaart was genomen aan de Tolakkerweg in Hollandsche Rading.
Het vierkante huisje maakte deel uit van een speeltuin die zich tegenover restaurant 'De Maartenshof' bevond en daarbij behoorde.
*Dit is dus 'het theehuisje van Van Lunteren'.**

Een oude huisvriend van Ab Kok, de laatste bewoner van het boerderijtje, wist te vertellen dat Ab de bouwmaterialen van het huisje had gekocht, nadat de speeltuin in de jaren '50 was opgeheven.
Ab heeft toen van deze bouwmaterialen een nieuw schuurtje achter zijn woning aan de Eikensteeg gebouwd.
In het gemeente-archief is nog een originele blauwdruk van de bouwtekening als illustratie van het uit 1931 stammende speeltuinhuisje gevonden.
Het dak en de kozijnen zijn na de wederopbouw als schuurtje nog overeenkomstig met het speeltuinhuisje. Daarbij is zelfs het originele luik voor de limonadeen de kaartverkoop weer toegepast. Alleen het metselwerk van nu is in een slechtere kwaliteit uitgevoerd.

Van de zomer heeft het overgeplaatste speeltuinhuisje een grondige restauratie ondergaan waarbij het halve dak is vernieuwd, rotte delen zijn vervangen en de kozijnen weer zijn opgeschilderd.

Het speeltuinhuisje op zijn originele plaats aan de Tolakkerweg tegenover het restaurant 'De Maartenshof'.

Het gerestaureerde speeltuinhuisje dat sinds de jaren '50 op deze plaats achter het boerderijtje staat.

Toen het huisje als schuurtje is overgeplaatst is het nooit meer opgeschilderd. Daardoor zat er op sommige plaatsen nog de originele gele kleur van de speeltuin. Bekend was dat de speeltuin alles in de kleuren geel (en rood) had. Daarom is bij de restauratie het huisje weer in die gele kleur geschilderd.
Het huisje is nu weer ingericht voor de funktie die het voor de laatste bewoners van het boerderijtje vroeger had namelijk als washuisje met een echt wasfornuis dat weer gestookt kan worden om de kookwas te koken.

Dergelijke schuurtjes met die funktie kwamen vroeger wel vaker voor en werden ook wel 'stookhutten' genoemd. Vaak worden deze dan verward met de vaak veel oudere bakhuisjes die gebruikt werden om brood te bakken.

Doe mee met vroeger
Doe mee met vroeger en aanschouw de zorg voor cultuurhistorisch en monumentaal erfgoed.
Dat is de uitnodiging aan al onze bezoekers voor de toekomst.
Want 'Het Boschboerderijtje' is, met al deze bevindingen en (restauratie) werkzaamheden, tot iets waardigs en monumentaals verheven! En is daarmee een stukje cultureel erfgoed geworden voor nu en voor de toekomst.

Johan Doornenbal

* Zie ook het jubileumnummer van St. Maerten, artikel:
'Hollandsche Rading 1925-'40', p. 24